

МЕЖДУНАРОДНОТО РАЗДЕЛЕНИЕ НА ТРУДА

Изследванията на проблемите на световната икономика, на процесите, които протичат в нея, на настъпващите промени заемат все по-значително място в икономическите науки. И това е напълно закономерно. Държавите стават все по-взаимосвързани и взаимозависими. В световната икономика се извършва икономическа глобализация. Икономиката на отделните страни постепенно се интегрира в световната, създават се глобални пазари на стоки и услуги, на технологии и капитали, на работна сила. Разширяващата се взаимозависимост между страните свидетелства за задълбочаването на международното разделение на труда.

Изучаването на проблемите на международното разделение на труда има голямо значение - както теоретично, така и практическо. Познаването им е важна предпоставка за разработването на ефективна икономическа политика на страните, без която не е възможно да се постигне икономически и социален прогрес. На проблемите, свързани с международното разделение на труда, е посветена монографията на проф. д-р ик. н. Велко Маринов,¹ която е плод на многогодишните му изследвания на тази особено важна област от световната икономика.

В публикувания труд е показано мястото на международното разделение на труда в международните икономически отношения, изгодите за страните, участващи в него, еволюцията на научно-техническото познание, основните тенденции, развиващи се в него. Главните задачи, които авторът си поставя с написването на монографията, определят и нейната структура.

В първа глава са изследвани някои методологически въпроси на международното разделение на труда - възникването му, същност, форми, роля и последици от неговото развитие в съвременните условия. То е основата, върху която се изгражда "цялата широко разклонена система на международните икономически отношения" (с. 12); непрекъснато се развива и при равни други условия това предполага да се произвеждат стоки и услуги с по-малки разходи. Сравнителните предимства обаче не са нещо застинало, не са дадени веднъж завинаги.

Производствените предимства са обективно явление. Намесата на държавата обаче може да породи деформации, "квазипреимущества", тъй като тя често е в противоречие с принципите на свободната конкуренция (субсидиране на производството и износа, стимулиране на износа на стоки и услуги, задържане на вноса на чужди стоки и услуги чрез използването

Велко Маринов. Международно разделение на труда. Въпроси на методологията, теорията и практиката. Второ преработено и допълнено издание. С, УИ Стопанство, 2004, 266 с.

на различни средства и т.н.). Международното разделение на труда като правило съдейства за икономическото развитие на страните, за благосъстоянието на населението им (с. 35). "За всяка страна-участничка в международното разделение на труда съществено значение има проблемът за границата на изградената ѝ специализация" (с. 33).

Основно място в монографията е отделено на анализа на икономическите теории за международното разделение на труда от А. Смит до наши дни (с. 47-144). Този анализ се извършва след задълбочено проучване на основните трудове на икономистите, в които те излагат възгледите си по проблема. Проф. В. Маринов се стреми да запознае читателите с важните моменти в отделните концепции, с най-съществените аргументи на техните автори, както и с тезите на някои от последователите, а също и на критиците им. Авторът запознава читателите и със своите виждания по изложените концепции и с аргументите, свързани с мястото на отделните схващания в теорията за международното разделение на труда.

Съществена част от труда е посветена на теорията за "абсолютните преимущества" на А. Смит, а също и на тази за "сравнителните преимущества" на Д. Рикардо. Проф. В. Маринов оценява достойнствата им, но отбелязва и някои недостатъци. Изводът му обаче е, че класическата теория има "фундаментален принос в теорията за международните икономически отношения" (с. 63).

Задълбочено е разгледана и неокласическата теория за международното разделение на труда, разработена от шведските икономисти Ели Хекшер и Бертил Олин. Според нея факторите на производството на различните стоки се използват в различни съотношения. "Всяка страна се специализира в производството на стоки и съответно изнася стоки, които се характеризират с висока интензивност на относително изобилния производствен фактор и ниска интензивност на относително дефицитния за същата страна производствен фактор. Същевременно страната доставя от световния пазар (т.е. импортира) стоки, които се характеризират с висока интензивност на дефицитния за нея фактор и ниска интензивност на изобилния производствен фактор" (с. 72). Разгледана е също "теоремата на Стоплер-Самуелсън", на Рибчински, "моделът на Роналд Джонс", "парадоксът на Леонтиев". В специален параграф са посочени най-често срещаните в литературата критични бележки по отношение на неокласическата теория за международното разделение на труда - за неизменността в осигуреността на отделните страни с производствени фактори и постоянността на производствените им предимства, за неограничената мобилност на производствените фактори, за пълната либерализация на пазарите и др.

Сериозно внимание е отделено и на най-новите теории за международното разделение на труда, свързани с развитието на техниката и

технологията - за икономията от мащаба на производството (Г. Хафбауер, Д. Кизинг, П. Грей, П. Кругман и др.), за съвпадащото търсене (С. Линдер), за жизнения цикъл на продукта (Раймонд Верон) и др. В рецензирания труд читателите се запознават и с други теории - за вътрешноотрасловото международно разделение на труда (Майкъл Портър) и т.н.

В третата част са разкрити тенденциите в задълбочаването и разширяването на международното разделение на труда. Показани са факторите, които определят ускореното развитие на международната специализация на производството (междуетраслова и вътрешноотраслова, предметна, поддетайлна и технологична). Специално внимание е отделено на научно-техническата революция в съвременните условия. Тя измени съществено материално-техническата база на производството, икономическата структура в отделните страни, съдейства за рязкото нарастване на третичния сектор. В тези условия "изпреварващо се развива международната поддетайлна, повъзлова, агрегатна и технологична специализация на производството" (с. 186).

Въз основа на анализа на значителен фактически материал, част от който е даден в таблици, проф. В. Маринов показва ускореното развитие на международното разделение на труда, намиращо проявление и в бързото разширяване на международната търговия. Експортната квота, т.е. съотношението между стойността на износа на стоките и стойността на brutния вътрешен продукт (БВП), в световната икономика се измени от 7.5% през 1950 г. на 18.9% през 2000 г, като съотношението между стойността на износа на стоки и услуги и тази на световния БВП възлезе на 23.4% (с. 173).

През втората половина на ХХ век съществено се разшири износът на продукти на преработващата промишленост. Частта им в световния износ на стоки нараства от 49.4% през 1955 г. на 78.4% през 1999 г. Рязко се увеличи износът на високотехнологични продукти.

Измени се и мястото на отделните групи държави в световната икономика. По-бързо увеличаващият се износ на стоки от развиващите се страни доведе до нарастване на частта им в световния износ - от 23.1% през 1990 г. на 30.5% през 2000 г. Настъпиха промени и в разделението на труда между държавите от групите или подсистемите.

Проф. В. Маринов спира вниманието на читателите и на един друг важен въпрос - за характера на специализацията между промишлено-развитите и развиващите се страни. Според него продължително време специализацията на производството между тях е била предимно "междуетраслова, основана на общото разделение на труда", но през последните десетилетия на миналия век доминираща става "междуетрасловата, базираща се на частното разделение на труда, и вътрешноотрасловата". Поради това вече не може да се твърди, че развиващите се страни са аграрносуровинни придатъци на индустриално развития център (с. 182).

Тази промяна на мястото на развиващите се страни в световната икономика се дължи на два фактора - на експанзията на съвременните транснационални корпорации (ТНК) и на провеждания от развиващите се държави курс към индустриализация (с. 183). През 80-те години международната специализация на тези страни навлезе в нов етап - "преход към преобладаващата научнопоглъщаема специализация" (най-вече в новите индустриални държави от Азия).

Формирането на научнопоглъщаема специализация в развиващите се страни, увеличаването на частта им в износа на продукти на преработващата промишленост е за сметка на най-развитите от тях. Общо 13 държави от групата осъществяват 4/5 от общия износ на промишлени изделия и 94% от износа на машини, съоръжения и транспортни средства. Проф. В. Маринов справедливо сочи, че в световната икономика се обособяват нови, бързо растящи центрове на индустриално производство и износ. В същото време обаче "грамадната част от развиващите се страни остава извън този процес, оказва се извън руслото на съвременното икономическо и научно-техническо развитие, поради което все повече е изтласкана в периферията на международното разделение на труда и икономическия обмен в световен мащаб" (с. 185-186).

Задълбочено е изследвана ролята на ТНК в развиващото се международно разделение на труда, появата на нови явления, породени от тяхната дейността на в световната икономика. Известно е, че през средата на 90-те години на XX век те контролираха около една трета от активите на частния сектор, 40-50% от световното промишлено производство и 80% от разходите за научноизследователска и развойна дейност. "Тези гиганти на бизнеса все повече овладяват международното разделение на труда и го трансформират в основен инструмент за своята единна глобална стратегия" (с. 101). Износът на задграничните филиали на над 64-те хил. ТНК през 2002 г. възлезе на 2615 млрд. дол., а производството им - на 3437 млрд. дол.

Корпорациите интензивно развиват вътрешнофирменото разделение на труда в международен мащаб. "Вътрешнофирменото разделение на труда, осъществявано от ТНК, практически въплъщава в себе си и трите типа обществено разделение на труда, отдавна установени в икономическата теория - общото, частното и единичното" (с. 192). Те извършват това чрез своите филиали, които изграждат в държавите от различните части на света. Те влагат все повече средства в услугите, в различните подотрасли на преработващата промишленост, в производството на части, възли и детайли. С това съдействат за развитието и на трите типа разделение на труда в световен мащаб.

Проф. В. Маринов се спира и на вътрешнофирмената търговия, която по оценка възлиза на 40% от международната, а също и на трансферното ценообразуване. Той се присъединява към разбирането на

редица икономисти, че "вътрешнофирменият търговски обмен не може да се интерпретира като стоков обмен в строгия смисъл на това понятие, тъй като тук са налице връзки от особен род, които се проявяват като "квазитърговски", т.е. само по външната си форма наподобяват обичайните търговски връзки" (с. 199). Този обмен се извършва между звена на едни и същи стопански единици. Продуктите не се разменят на свободния пазар, а се разпределят централизирано при "строг спазване на предварително установените конструктивни и технологични изисквания към несамостоятелните изделия, безусловно спазване на ритмичността на доставките и т.н." (с. 199).

Цените на стоките, реализирани чрез вътрешнофирмения обмен, не се определят от свободната конкуренция. Образоването им е вътрешнофирмена дейност, чрез която се осъществява глобалната стратегия на ТНК (с. 199). Тези цени имат административен характер, тъй като се определят от централите на ТНК. Основната цел, която се преследва в тях, е увеличаване на печалбата.

Проф. В. Маринов посочва обаче, че е неправилно да се твърди, че ТНК разполагат с неограничена свобода при образуването на трансферните цени. Те се съобразяват с установените търговски и правни параметри. Трансферните цени не са и единственото средство, което се използва за вътрешнофирмено преливане на финансови ресурси.

В труда са разкрити и предимствата на ТНК - да произвеждат нови продукти и широка гама от продукти, да осигуряват достъп до пазарите на много страни, да отделят значителни финансови средства за НИРД, да имат висококвалифициран мениджмънт и др. Тези предимства са и главната причина за превръщането им в доминиращ фактор на съвременното международно разделение на труда.

Въз основа на изучаване на фактическия материал се прави важният извод, че все повече производствени мощности се изнасят от промишлено-развитите в развиващите се страни и в държави в преход, че "днес все по-интензивно се осъществява пренос в развиващите се държави и някои страни от Централна и Източна Европа на широк кръг високотехнологични производство" (с. 208). Пренасянето на тези производства се извършва само в малка група развиващи се държави и страни от Централна и Източна Европа (Мексико, Китай, Унгария, Чехия и Полша). Основната част от страните си остава в периферията на световната икономика.

В специален параграф са разгледани проблемите на услугите и международното разделение на труда. В него се дава определение на "услуги", класификацията им, анализира се връзката между ТНК и услугите, износа им, който през периода 1985-2001 г. се увеличи почти 4 пъти, структурата на този износ по видове, участието на отделните групи държави в него, развитието на процеса на транснационализацията.

Анализирани са и проблемите на международното регулиране на движението на услугите и по-специално Общото споразумение за търговията с услуги.

В заключителната част са разгледани въпросите за участието на отделните страни в международното разделение на труда, връзките между него и развитието.

Монографията е написана с много добро познаване на процесите, които протичат в световната икономика, на трудовете на икономистите, изследващи проблемите на международното разделение на труда. Към автора могат да се отправят и известни пожелания. Проф. В. Маринов се стреми задълбочено да разкрие същността на явленията, тенденциите, развитието им, изчерпателно да очертае връзките им. В този си стремеж той не винаги успява да открие основното, да го разграничи от второстепенното. Може би при ново издание би било подходящо да се подобри и структурата на труда. Монографията се нуждае от специално заключение, както и от по-подробно изследване на процесите на пренасяне на производства на преработващата промишленост и въобще на стопанска дейност от промишленоразвитите в развиващите се страни, което става все по-болезнено. Може би трябва да се помисли не е и ли по-уместно да се използва "предимства" вместо "преимущества", "преработваща" промишленост вместо "обработваща".

Монографията на проф. Велко Маринов е един сериозен научно-изследователски труд. Той ще е от полза на читателите да обогатяват знанията си за съвременната световна икономика, за сложните процеси, които се развиват в нея.

Проф. д-р ик. н. Петко Петков